

عوامل موثر در پای بندی دینی جوانان

(مطالعه موردی دانش آموزان مقطع پیش دانشگاهی شهرستان گرمسار)

دکتر منیژه نویدنیا*

معصومه عابدینی**

چکیده

مقاله حاضر بر اساس پژوهشی که با عنوان "بررسی عوامل موثر در میزان پای بندی دینی جوانان (دانش آموزان مقطع پیش دانشگاهی شهرستان گرمسار)" در سال تحصیلی ۸۹-۸۸ انجام شده تهیه شده است. دین یکی از قدیمی ترین نهادهایی است که توجه جامعه شناسان را به خود جلب کرده است، در جامعه ایران نیز به علت بافت مذهبی آن، دین از جایگاه والایی برخوردار است، به این جهت مقاله با استفاده از تئوری اینگلهارت و برگر به تحلیل عوامل موثر بر پای بندی دینی مبادرت نموده است. جهت انجام این پژوهش از روش پیمایش استفاده شده است و حجم نمونه ۲۷۰ نفر برآورد شد و ابزار جمع آوری اطلاعات را پرسشنامه محقق ساخته تشکیل داده است. متغیرهای مستقل شامل تحصیلات والدین، شغل والدین، درآمد خانواده، ارتباط با اجتماع مذهبی بوده است. یافته های پژوهش نشان داد به غیر از متغیر شغل والدین، سایر متغیرها با پای بندی دینی رابطه معناداری را نشان می دهند.

واژه های کلیدی: دین، پای بندی دینی، پایگاه اقتصادی و اجتماعی.

مقدمه

دین یکی از قدیمیترین و در عین حال پویاترین نهادهای جامعه است. از نقطه نظر مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی دین یک واقعیت تاریخی - اجتماعی و نهادی اولیه است. برخی از مردم‌شناسان و جامعه‌شناسان برای آن، وضع و کاربرد زیست-اجتماعی قائل گردیده و بایسته یا سودمندش دانسته‌اند، پاره‌ای آسیب‌شناسانه نقادی کرده‌اند و بعضی رویکردی دوسویه از خود نشان داده‌اند (فراستخواه، ۱۳۷۷: ۱۳۱).

بنیان‌گذاران جامعه‌شناسی همچون کنت^۱ (۱۸۵۳)، مارکس^۲ (۱۹۳۱)، وبر^۳ (۱۹۶۵) و دورکیم^۴ (۱۹۵۱) توجه ویژه‌ای به نقش دین در جامعه عصر جدید مبذول داشته‌اند. در نتیجه تحقیقات این متفکران، مفاهیم و دیدگاه‌های نظری بسیاری به وجود آمده که هنوز هم راهنمای پژوهش‌های جامعه‌شناسان درباره دین است. علاوه بر آن برخی از محققان متأخر از قبیل پیتر برگر^۵ (۱۹۶۹)، کلیفورد گیزتز^۶ (۱۹۷۳)، رابرت ان بلا^۷ (۱۹۵۸)، مری دوگلاس^۸ (۱۹۶۶)، نیکلاس لوهمان^۹ (۱۹۳۰) و توماس لاکمن^{۱۰} (۱۹۶۶) و دیگران نیز سهمی در زمینه گسترش مطالعات مربوط به دین دارند.

در حال حاضر مطالعات درباره دین چه در زمینه طرح‌های تحقیقاتی و چه به لحاظ علاقه به کارهای نظری کاملاً زنده و فعال است. تنها حدود ۵۰۰ تن جامعه‌شناس در آمریکا علائق شغلی به این رشته پیدا کرده‌اند و در ضمن در کشورهای دیگر نیز کارهای مهمی در زمینه جامعه‌شناسی دین صورت گرفته است (توسلی، ۱۳۸۰: ۱۳).

بررسی علمی دین و دینداری و عوامل تأثیرگذار بر آن از چند ضرورت ناشی می‌شود:

- دین در جامعه ایران زیربنای سایر نهادها (سیاست، آموزش و پرورش، خانواده و...) است و در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای این نهادها به صورت مبنا عمل می‌کند.

- دین منشاء تحولات و دگرگونی‌های عمده (انقلاب اسلامی و...) بوده و در اکثریت تحولات جامعه (جنبش مشروطه، ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ و...) نقش مؤثری داشته است.

- دین و دینداری از فاکتورهای عمده برای دستیابی به قدرت سیاسی محسوب می‌شود پس ضروری است این پدیده مهم که به هر نحوی در جامعه چه در سطح خرد (بین افراد) و چه در سطح کلان (ساختارها) نفوذ و اعتباری خاص دارد، مورد بررسی قرار گیرد.

- دینداری، جلوه و مصداق دین است و برای آنچه که در واقعیت وجود دارد ضروری است به دینداری پرداخته شود. (راسخی، ۱۳۸۵: ۸)

از آنجا که دانشجویان و دانش‌آموزان گردانندگان فردای جامعه هستند، مطالعه روحیات و نگرش‌های آنان در

1. Comte

2. Marx

3. Weber

4. Durkheim

5. Bergerpeter

6. Clifford Geertz

8. Bellah. Robert N

9. Mary Douglas

10. NIKLAS Luhmann

11. Thomas Luckmann

عرصه های مختلف خصوصاً به لحاظ دینداری و جهت گیری دینی می تواند دورنمایی از وضعیت آتی جامعه خصوصاً نگرش مدیران، کارشناسان و گردانندگان فردای جامعه ایران ترسیم کند.

با توجه به موارد مطرح شده و با نظر به اینکه بیش از ۵۰ درصد جامعه ایران را جوانان تشکیل می دهند و با توجه به تغییرات ارزشی که در جامعه روی داده و جوانان بیش از افراد دیگر در معرض این تغییرات قرار دارند. از اینرو، در مقاله حاضر به بررسی پای بندی دینی پرداخته و عوامل موثر در کم و کیف آن مورد مطالعه قرار گرفته است. چرا که بر این باور هستیم که به حسب ویژگی های جوامع، عوامل موثر بر پای بندی دینی تفاوت پذیرفته و نیازمند بررسی بومی می باشد. لذا سوال اصلی این پژوهش اینگونه مطرح شد که چه عواملی در میزان پای بندی دینی دانش آموزان موثر است؟

پس هدف کلی، شناسایی عوامل مؤثر در میزان پای بندی دینی جوانان است. دیگر هدفهایی که در پی رسیدن به آنها گام برداشته شد عبارتند از:

- شناخت و تبیین رابطه عوامل اجتماعی مانند پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده و ارتباط با مراکز مذهبی با میزان پای بندی دینی جوانان.

- ارائه راهکارهای علمی و عملی برای بالا بردن میزان پای بندی دینی جوانان.

در این بخش عوامل موثر در دینداری و میزان دینداری در پژوهش های داخلی و خارجی مورد توجه قرار گرفته اند. محمد میرسندهی، در تحقیقی به مطالعه میزان و انواع دینداری دانشجویان پرداخته است. سؤال اصلی این تحقیق این است که انواع دینداری در جامعه معاصر ایران کدام است؟ محقق در این تحقیق دینداری را به دو سطح مرکزی و پیرامونی تقسیم می کند. لایه مرکزی دینداری مبتنی بر ابعاد اصلی این (مناسک، باورها و تجربی دینی) و لایه پیرامونی شامل انواع دینداری ایدئولوژیک غیر ایدئولوژیک غیر رسمی، سنتی، پویا و با واسطه و بی واسطه است. چهارچوب نظری تحقیق نظریه برگرو لاکمن است. محقق با نظریه مذکور کوشیده است انواع دینداری را در واقعیت روزمره زندگی تحلیل کند. یافته های کلی تحقیق نشان داد که متغیرهای «تعلق به نظام سیاسی» و «مراجعه به مراکز مذهبی» بیشترین رابطه معنی دار مثبت را با تمام انواع دینداری دارند، میزان ارتباط با رسانه های جهانی با دینداری های مبتنی بر ابعاد اصلی دین رابطه منفی دارد. میزان حضور در دانشگاه با «دینداری با واسطه و میزان پیروی از روحانیت» رابطه منفی دارد. در بین متغیرهای فردی جنسیت نشان دهنده تفاوت معنا دار دینداری زنان و بالاتر بودن میزان دینداری آنان نسبت به مردان است و میزان تحصیلات والدین هم در مواردی رابطه معنی دار با برخی از انواع دینداری دارد (میرسندهی، ۱۳۸۴: ۳).

هدایت ... نیکخواه پژوهشی تحت عنوان، سنجش دینداری جوانان و عوامل موثر بر آن انجام داده است. در این تحقیق برای سنجش دینداری از مدل گلاک و استارک استفاده شده است که دینداری را شامل ۴ بعد اعتقادی، تجربی، پیامدی و مناسکی تعریف کرده اند.

در این بررسی نقش آژانسهای جامعه پذیر (خانواده، مدرسه، وسایل ارتباط جمعی) بر دینداری جوانان مورد بررسی قرار گرفته است و همچنین عوامل دیگری نظیر عملکرد روحانیت، عام گرایی و پایگاه اجتماعی در رابطه با دینداری قرار داده شده اند. یافته های تحقیق نشان از تایید فرضیات می دهد اما وسایل ارتباط جمعی بجز ماهواره و اینترنت، بقیه تاثیر

معنی داری بر دینداری نداشته‌اند. خانواده بیشترین تاثیر را بر دینداری جوانان نشان داد و بعد از آن متغیرهای مدرسه، عام‌گرایی و روحانیت مهمترین متغیرها در این رابطه محسوب می‌شوند (نیکخواه، ۱۳۸۰: ۳).

سیاوش امیری در تحقیقی با عنوان بررسی جامعه‌شناسی تاثیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی و جنسیت بر دینداری جوانان، به بررسی رابطه میان قشریندی اجتماعی و دینداری جوانان پرداخته است. چارچوب نظری تحقیق از اندیشه‌های وبر و مدل گلاک و استارک می‌باشد. متغیرهای مستقل در این پژوهش، جنسیت، سن و پایگاه اقتصادی - اجتماعی می‌باشد. متغیرهای وابسته به این پژوهش دینداری به صورت کلی، بعد اعتقادی، بعد تجربی، بعد مناسکی و بعد پیامدی دین است.

نتایج یافته‌های توصیفی این پژوهش نشان داده است که جوانان یک رویکرد فردی و شخصی نسبت به دین دارند. در بخش آماری، نتایج نشان داده است که متغیر جنسیت با همه متغیرهای وابسته رابطه معناداری دارد. به طوری که زنان در همه ابعاد دین، دیندارتر از مردان هستند. در ارتباط با متغیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی، یافته‌ها نشان داد که شاخص‌های پایگاه اقتصادی - اجتماعی یک رابطه معکوس و معنادار با دینداری جوانان و ابعاد گوناگون دارد. همچنین در این بخش مشخص شد که متغیر سن با همه ابعاد دین، به استثنای بعد تجربی، رابطه معکوس و معنادار دارد. یافته‌ها همچنین حاکی از آن است که دینداری جوانان در بعد اعتقادی قوی‌تر از دینداری آنان در بعد مناسکی است (امیری، ۱۳۸۳: ۲).

در یک مطالعه تحقیقی در ارتباط باسنجش دینداری دو محقق به نام *Mc Allister* و *De vans* (۱۳۷۶) درصد مشخص کردن رابطه بین دینداری و جنسیت بر آمده‌اند. اینان در این تحقیق به دنبال تبیین این مسأله بودند که چرا زنان، مذهبی‌تر از مردان بوده‌اند. این دو تفکر برای تفهیم بهتر این سؤال آن را به موقعیت‌های ساختاری و به جنبه‌های گوناگونی از قبیل نقش متفاوت زنان و مردان در پرورش کودک، میزان متفاوت شرکت آنها در نیروی کار و میزان متفاوت توجه به خانواده در میان مردان و زنان بودند. اینها پیش‌فرضشان این بوده که زنان بیش از مردان در پرورش کودک سهمین‌اند و شرکت آنها در نیروی کار هم کمتر از مردان است. یافته‌های این محققان نشان داد که در ارتباط با شرکت در نیروی کار، اگر این متغیر در نظر گرفته نشود، بین دیندار بودن زن و مرد رابطه‌ای وجود ندارد؛ اما همین که این متغیر (شرکت در نیروی کار) وارد معادله می‌شود، این نسبت به سود زنان می‌شود و زنان را مذهبی‌تر از مردان نشان می‌دهد. این مسأله این فرض آنان را که زنان شاغل کمتر مذهبی‌اند را تأیید کرد. ارتباط با خانواده یافته‌ها نشان داد که این متغیر تأثیری بر روی مذهبی بودن افراد ندارد و این فرض که تفاوت‌های جنسی میان زن و مرد که دارای مسئولیت پرورش فرزند نیستند کمتر است، تأیید نشد. هم‌چنین یافته‌ها نشان داد، پرورش کودک هم سهمی در مذهبی بودن بیشتر زنان نسبت به مردان ندارد. و به این نتیجه رسیدند که شرکت در نیروی کار است که مذهبی بودن را کمتر نشان می‌دهد، اینکه چرا از میان این عوامل ساختاری، تنها شرکت در نیروی کار است که باعث تفاوت در دینداری میان زنان و مردان می‌شود، تبیین این محققان این بود که شاید در میان این افراد، کار کردن جایگزین نیاز به مذهب می‌شود و فعالیت‌ها، علائق و دوستی‌ها، معنی و هویتی را که برخی افراد دیگر از مذهب کسب می‌کنند، تأمین می‌کند. هم‌چنین مذهبی بودن بیشتر زنان غیر شاغل را این محققان به دلیل احساس محرومیت بیشتر در میان آنها دانستند که در هیچ فعالیتی که از نظر جامعه با ارزش محسوب می‌شود، شرکت ندارند. از این رو

موجب می شود چنین افرادی به مذهب رو آورده و بدین وسیله احساس محرومیت خود را تسکین دهند. این مطالعه در کشور استرالیا انجام گرفته است (دواس، ۱۳۷۶ : ۴۱۰-۳۹۰).

والتر^{۱۲} و داوی^{۱۳} در مقاله ای با عنوان مذهبی بودن زنان در غرب جدید، به دنبال علل مذهبی تر بودن زنان گشته اند. آنان اظهار کرده اند که زنان در تمام شاخص ها دارای نمرات مذهبی بالاتری نسبت به مردان بوده اند. این مسأله نه تنها در شاخص هایی از قبیل رفتن به کلیسا و عبادات شخصی، بلکه در محتوای مذهبی بودن نیز مشخص است. حتی مشارکت رسمی مذهبی هم در میان زنان بیشتر است. آنها این مذهبی بودن بیشتر زنان را با تئوری های مختلفی تبیین کرده اند از جمله:

تئوری آسیب پذیری اجتماعی زنان که بر پایه نظریات مارکس قرار دارد و اشاره می کند که دین برای زنان یک جبران کننده محرومیت اجتماعی و طبقه زیر دست بودن است. تئوری دوم که از آن استفاده کرده اند، تئوری محرومیت اجتماعی و مادی زنان است.

بر اساس این تئوری زنان بیش از مردان به کلیسا رو می آورند تا از سختی زندگی واقعی فرار کنند. مطلب بعدی در ارتباط با پایگاه اجتماعی زنان است. زنان همیشه دارای پایگاه اجتماعی پایین تری نسبت به مردان در اکثر جوامع هستند. آنها به کلیسا و دین به عنوان یک حمایت کننده رسمی اجتماعی می نگرند و از طریق فعالیت های دینی اجتماعی سعی می کنند محرومیت های پایگاه اجتماعی خود را کم کنند. تبیین دیگر اینکه زنان بیش از مردان احساس گناه می کنند و چون یکی از کارکردهای دین، کاهش احساس گناه است ؛ زنان بیش از مردان احساس نیاز به دین می کنند (Walter and Davie, 1998:650-658).

ایوان یازیک و آویرن لوئیس در کتاب شان با عنوان گسترش ارزشهای اسلامی در آمریکا دست به یک کار تحقیقی زده اند. این محققان از میان ۵۹۸ مسجد در آمریکا، پنج مسجد را انتخاب کرده و ۳۴۷ پرسشنامه توسط مسلمانان حاضر در این مساجد پر کرده اند. در پرسشنامه آنها سؤالاتی از قبیل میزان تحصیلات، پایبندی به دین، مشارکت در مسجد، روش زندگی خصوصی، رفتار آمریکائیان با مسلمانان و... شده است. یافته ها نشان می دهد هر چقدر الفت افراد با مسجد بیشتر باشد، آنها دقیق تر به اجرای احکام اسلامی پای بندند و نزدیک ۷۰ درصد پاسخگویان حضور در مسجد را در حفظ ایمان و اعتقاداتشان مؤثر دانسته اند. انتظار آنها از امامان جماعت این بود که علاوه بر به جا آوردن فرایض عبادی، به مسلمانان در دیگر ابعاد زندگی شان از قبیل زندگی خصوصی، ازدواج، اختلافات خانوادگی، تجارت، مسائل فرهنگی و... به کار مشاوره ای پردازند. ولی آنها فعالیت اجتماعی مسجد را در درجه دوم و بعد از مسائل عبادی قرار داده اند. این تحقیق ضمن بر شمردن کارکردهای مختلف برای مساجد، خاطر نشان می کند که افراد جوان و مجرد کمتر از افراد متأهل به مسجد می روند. (یازیک و لوئیس، ۱۳۷۱ : ۶۰-۵۰).

بامروری بر ادبیات موضوع، در پی ساخت چارچوب نظری، آراء رونالد اینگلهارت^{۱۴} (۱۹۹۴) و برگر (۱۹۶۹) مورد استفاده قرار گرفت.

«اینگلهارت به عنوان نظریه پردازی که بیشتر به بحث تغییر ارزش ها از دنیای مادیرگرای به فرا مادیرگرای پرداخته

¹². Walter

¹³. Davie

14. Roland Inglehart

است، بیان می‌کند ارزش‌ها و نگرش‌ها متفاوت از وجوه تمایز افراد با همدیگر است. وی در مورد تغییر ارزش‌ها استدلال می‌کند که امنیت اقتصادی، احساس رضایت عمومی را در جامعه افزایش می‌دهد و به تدریج باعث پدیدآمدن یک هنجار فرهنگی از نوع عالی می‌شود. بر اساس نظر وی دگرگونی ارزش‌ها از اولویت‌های مادی به فرامادی در میان نسل‌های مختلف در نتیجه امنیت اقتصادی بلند مدت به وقوع می‌پیوندد» (کشاورز، ۱۳۷۹: ۵۱).

اینگلهارت سه دلیل اساسی را در افول هنجارهای مذهبی-اجتماعی و هنجارهای جنسی در جوامع پیشرفته صنعتی موثر می‌داند: ۱- افزایش احساس امنیت ۲- از بین رفتن کارکرد هنجارهای اجتماعی-مذهبی ۳- ناهمسانی شناختی. افزایش احساس امنیت نیاز به هنجارهای مطلق را کم‌رنگ کرده است. افراد تحت فشارهای روانی نیاز به مقررات قابل پیش‌بینی خشک دارند و نیاز به این دارند که از آنچه روی می‌دهد مطمئن شوند، زیرا در خطر هستند. درحالی که در شرایط نسبتاً امن و بی‌خطر، شخص می‌تواند تنوع و اختلاف بیشتری را تحمل کند. اینگلهارت بر این باور است که مخاطرات شخصی، نیاز به اطمینان دینی را افزایش می‌دهد و آن کسانی که از حداقل امنیت جانی و اقتصادی در زندگی‌شان برخوردارند بیشترین نیاز به راهنمایی و اتکایی دارند که هنجارهای فرهنگی رایج و اعتقادات دینی مطلق آن را تأمین می‌کند. وی «امنیت سال‌های رشد»^{۱۵} را عامل مهمی در تبیین ارزش‌های فرد می‌داند. نظریه وی مبتنی بر این فرض است که پس زمینه خانوادگی، عامل قطعی موثر در میزان «امنیت سال‌های رشد» است و این امر ارزش‌های شخص را شکل می‌دهد. اینگلهارت از سطح حرفه‌ای و سطح تحصیلات پدر به علاوه سطح تحصیلات خود فرد به عنوان «شاخص‌های امنیت سال‌های رشد» استفاده کرده است. وی معتقد است که هر چند سطح تحصیلات خود فرد منطقاً شاخص خوبی است، اما سابقه تحصیلی والدین، میزان مستقیم‌تر و کم‌ابهام‌تری از امنیت سال‌های رشد است (اینگلهارت و آبرامسون، ۱۳۷۸: ۵۶).

دومین دلیل این است که هنجارهای اجتماعی مذهبی معمولاً در ابتدا زمینه کارکردی دارند. محدود ساختن خشونت به راه‌های قابل پیش‌بینی و مشخص برای حیات یک جامعه عاملی تعیین‌کننده است و بدون یک چنین هنجارهایی جامعه از هم گسیخته می‌شود. دلیل سوم ناهمسانی شناختی است. مردم به دنبال همسانی درونی هستند. از این رو جهان‌بینی‌شان با تجربه روزانه‌شان همسان می‌گردد و در دنیای کنونی تجربه زندگی روزانه مردم با گذشته فرق کرده یعنی در دوره‌های گوناگون مردم تحت تأثیر جهان‌بینی‌ها و هنجارهای متفاوتی هستند که بازتاب شرایط و محیط اقتصادی-اجتماعی آن زمان است. بنابراین در حال حاضر مردم با وسائل جدیدی سروکار دارند که بخشی از زندگی آنها را شامل می‌شود و در نتیجه ممکن است بین نظام تجویزی سنتی و جهانی که اکثر مردم با تجربه مستقیم خود می‌شناسند ناهمسانی شناختی ایجاد شود (اینگلهارت، ۱۳۷۳: ۲۲۵-۲۲۱).

برگر^{۱۶} نظریه برگر را به طور کامل می‌توان از کتابش به نام واقعیت اجتماعی دین که در ۱۹۶۹ منتشر شد، استنباط کرد. او در بسیاری از نظریات خود با همکاری لاکمن که کتاب دین نامرئی را تالیف کرده است. جهات مشترکی دارد. این دو نظریه پرداز بحث خود را با این موضع‌گیری آغاز می‌کنند که انسان‌های هوشمند و اجتماعی که توان به کارگیری زبان را داشته باشند هرگز از تجربه ساده خشنود نمی‌شوند، بلکه سعی دارند آن را به صورت یک «نظام

15. Formative Security

16. Berger

معانی» درآوردند. هر تجربه در رابطه با اهداف، تمایلات و خاطرها ساخته می‌شود آنچنانکه هر موضوع با همه موضوعات دیگر در چارچوب یک الگوی همگانی همبستگی دارد. این نظام معانی حاصل کار یک فرد نیست بلکه یک تولید اجتماعی است، تولید همه مردمی است که به یکدیگر وابسته‌اند و در هر کجا و در هر زمان که باشند با هم پیوند دارند. با این حال، از دید هرکس گوئی این نظام وجودی عینی است که خارج از خود او قرار دارد. هر فرد در مجموع سهمی در این نظام معانی دارد، لیکن این نظام مافوق افراد است و «از لحاظ اجتماعی دارای عینیت خارجی است».

معهدا این «نظام معانی» تا وقتی می‌تواند دوام یابد که استمرار آن از طریق تجربیات بعدی تأیید شود و موضوعات تازه به اتکای الگوهای کلی، علی‌الدوام مورد تفسیر قرار گیرد. برطبق نظر برگر هر «نظام معانی» بر یک «ساخت اجتماعی» مبتنی است. اما او اشاره می‌کند که دیدگاهش را در هیچ حال نباید با این بیان معادل دانست که «دین همواره نسخه بدل ساخت اجتماعی» است و نوعی توجیه عقلانی و نمایشی فعالیت‌های عادی روزمره به شمار می‌آید. به عکس با توجه به درهم ریختگی توجیه‌پذیری دین در دنیای معاصر و این واقعیت که تا حد زیادی «مسیحیت خود گور خویش را کنده است» یعنی روشی که بر اساس آن مسیحیت رابطه مردم را با کلیسا و جامعه تعریف می‌کند، عامل اصلی فرآیند غیردینی شدن جوامع مسیحی، چه به لحاظ عینی و چه به لحاظ ذهنی، بوده است. برگر استدلال می‌کند که بین «نظام‌های معانی» که نظام‌های دینی را نیز در بر می‌گیرد و تجربه اجتماعی و انفرادی که انسان سعی دارد در پرتو چنین نظام‌هایی آنرا تفسیر کند، برهمکنش^{۱۷} وجود دارد.

برگر مکرراً به وحشت انسان از هرج و مرج و ترس از روبرو شدن با موج تجربیات، بدون وجود یک چارچوب مرجع برای فهم و تفسیر آن اشاره می‌کند. او معتقد است که همواره بیم و وحشتی از بی‌معنا شدن زندگی در ما وجود دارد. به طوریکه انسان ناچار به نظام معانی که به لحاظ اجتماعی هدف‌دار است، تمایل پیدا می‌کند. در حالیکه این پشتوانه اساسی حیات انسانی جنبه اجتماعی دارند. در عین حال حد و حدود حمایتی که هر کس از بخشی از مردم انتظار دارد به میزان زیادی به مشابهت و تنوع تجربه آنها بستگی دارد. به این ترتیب، برگر تعدد و چندگانگی فرقه‌های دینی را در امریکای امروز نه فقط بر اساس گرایش عرفی شدن (سکولاریسم) در درون مسیحیت توجیه می‌کند، بلکه آنرا ناشی از تنوع نقش‌های اجتماعی می‌داند که هرکس در جامعه بزرگ صنعتی ایفا می‌کند. این تنوع در انواع مختلف ساخت‌های پایدار و مورد قبول تحقق می‌پذیرد و در عین حال مشتمل بر سلیقه‌های مذهبی مردم است. با توجه به تعدد دین و فرقه‌ها در امریکای معاصر، علمای دینی مجبور شده‌اند از وظیفه قدیمی خود که کنترل مقتدرانه نظام معانی سستی بود چشمپوشی کنند. این متخصصان مذهبی بیش از پیش چهره فروشندگانی را پیدا می‌کنند که در یک بازار مکاره با تقاضای متعددی روبرو هستند. تقاضاهای دینی همواره هست چرا که باورهای مذهبی برای افراد یک ضرورت کارکردی است. هرچند این باور نمی‌تواند به طور کامل جنبه فردی به خود بگیرد، چرا که هر نظام دینی از استمرار تفسیرها و تفسیرهای نوین در واحدهای جمعی حاصل می‌شود. در انواع جامعه‌ها تفسیرها هرچند متضاد و تعارض‌آمیز نیست لیکن هر تفسیری بر منافع «مصرف کنندگانی خاص» در گروه‌های به نسبت کوچک منطبق است. این تولیدکنندگان و مصرف کنندگان همانند وضعیت

17. Interaction

یک بازار در نهایت با یکدیگر به تفاهم می‌رسند (توسلی، ۱۳۸۰: ۱۰۸).

برگر در اثر معناشناسانه خود از دین تحت نام «واقعیت اجتماعی دین»، رابطه بین دین و جامعه را بررسی می‌کند و در بخشی از آن مطرح می‌سازد: «مفاهیم جهان مذهبی با فرایندهای خاص، تحت عنوان «ساختار توجیه‌گری»، اعتبار خویش را حفظ و تحکیم می‌کنند». اینها همان فراگردهایی هستند که نظریات مذهبی از طریق آنها تقویت، ترویج، دفاع یا فرض می‌شوند. اگر این ساختار تضعیف شود، یا از بین برود، تسلط اعتقادات مذهبی هم بر اذهان انسان‌ها به آسانی از دست می‌رود. از آنجا که مقررات، نقش‌ها، الزام‌ها و نهادهای اجتماعی بسیار شکننده‌اند، نیاز به آن داریم که پیوسته به یادمان آورده شود که چه بکنیم، و باید معانی متبلور در فرهنگ و نهادها همیشه به ما گوشزد گردد. این یادآوری را مناسب برای ما انجام می‌دهند. طی اجرای مناسب، تداوم میان وضع کنونی و سنت اجتماعی برقرار می‌شود و تجربه افراد اجتماع زمینه تاریخی پیدا می‌کند (میرسندهی، ۱۳۸۴: ۱۵۰).

اجتماع مذهبی نقش مهمی در تداوم باورپذیری ایفا می‌کنند. برگر به تأسی از وبر بر نقش توجیه مذهبی تأکید می‌کند و دین را یکی از موثرترین دژهای بشری در برابر بی‌هنجاری در طول تاریخ می‌داند.

اگر دیدگاه برگر را درست بدانیم، چنین به نظر می‌رسد که کارکرد دین در جهت تقویت و ایجاد همبستگی اجتماعی اساساً در جامعه‌های صنعتی جدید مانند آمریکا بشدت تضعیف شده است. نظر او مبنی بر اینکه «دین یکی از مؤثرترین عوامل ضد بی‌هنجاری در طول تاریخ بشری است.» تا جایی می‌تواند صحیح باشد که افراد قادر باشند اعتماد بیشتری به قواعد و ارزش‌های گروه خاص دینی خود پیدا کنند. باور دینی نمی‌تواند بی‌هنجاری را در رابطه با ارزش‌ها و قواعد واحدهای وسیع‌تر اجتماعی، مانند ملت یا طبقه، ارزیابی کند؛ مگر آنکه گروه‌های مذهبی مختلف که مجموعاً اعضای یک طبقه یا یک ملت را تشکیل می‌دهند همگی خود را وابسته به شبکه واحدی بدانند. او خصوصاً تأکید می‌کند که ساخت پیچیده و متغیر جامعه آمریکا با اعتقادات سنتی سازگار است و جایگزین شدن گروه‌های کوچک دینی متعدد (به جای کلیسای واحد) نشانگر نظام‌های معانی است که با نظام سنتی متفاوت بوده و با یکدیگر نیز تفاوت دارند. چنانچه بر کل وسیعتری به نام جامعه آمریکا پافشاری کنیم، ملاحظه خواهیم کرد که در چنین جامعه‌ای اعضا تا حدود معینی همبستگی اجتماعی ابراز می‌دارند و این میزان همبستگی به نظر برگر بدون استفاده از عامل مذهب تحقق می‌یابد (توسلی، ۱۳۸۰: ۱۰۹).

با توجه به چارچوب نظری، فرضیه‌های پژوهش به شرح زیر می‌باشند:

- ۱- به نظر می‌آید میزان تحصیلات پدر در میزان پای بندی دینی فرزندان تاثیر دارد.
- ۲- به نظر می‌آید میزان تحصیلات مادر در میزان پای بندی دینی فرزندان تاثیر دارد.
- ۳- به نظر می‌آید نوع شغل پدر در میزان پای بندی دینی فرزندان تاثیر دارد.
- ۴- به نظر می‌آید نوع شغل مادر در میزان پای بندی دینی فرزندان تاثیر دارد.
- ۵- به نظر می‌آید میزان درآمد خانواده در میزان پای بندی دینی فرزندان تاثیر دارد.
- ۶- به نظر می‌آید میزان ارتباط با مراکز مذهبی در میزان پای بندی دینی جوانان تاثیر دارد.

روش

در پژوهش حاضر از دو روش استفاده شده است:

الف - روش اسنادی

ب - روش پیمایش

الف - روش اسنادی: اسناد و کتب مورد استفاده در این پژوهش شامل: برخی از پایان نامه ها در این رابطه، منابع و کتب فارسی ولاتین مربوط به موضوع پژوهش، برخی از مطالعاتی که در داخل و خارج از کشور، در مورد موضوع انجام شده بود، مقالات مندرج در برخی از مجلات خارجی و داخلی است..

ب - روش پیمایش: در این مطالعه برای دستیابی به واقعیت و نظرات نمونه مورد مطالعه در مورد موضوع، روش پیمایش به عنوان روش اصلی به کار گرفته شد. زیرا به منظور جمع آوری اطلاعات درباره این موضوع که گروهی از مردم چه می دانند، چه فکر می کنند یا چه کاری انجام می دهند، نیاز به این روش می باشد (دلاور، ۱۳۸۳: ۱۴۱). جامعه آماری تحقیق حاضر، کلیه دانش آموزان دختر و پسر مقطع پیش دانشگاهی شهرستان گرمسار در سال تحصیلی ۹۰-۸۹ به تعداد ۴۶۵ نفر می باشند.

حجم نمونه، با استفاده از فرمول کوکران ۲۷۰ نفر برآورد شد. برای انتخاب نمونه تحقیق از شیوه نمونه گیری طبقه ای براساس جنس افراد استفاده شد و از ده دبیرستان در شهر گرمسار از هر مدرسه نمونه ای متناسب با حجم کلاس ها به صورت تصادفی انتخاب شدند.

از آنجا که پژوهش حاضر پیمایشی است پرسشنامه به عنوان ابزار اندازه گیری مناسب تشخیص داده شد و مورد استفاده قرار گرفت. در پرسشنامه استفاده شده در این پژوهش از برخی سوالات پیش ساخته و تعدادی سوالات محقق ساخته استفاده شد که با استفاده از منابع علمی مرتبط با موضوع و در نظر گرفتن اصول طرح پرسشنامه به منظور جمع آوری نظرات دانش آموزان در خصوص موضوع پژوهش تهیه گردید.

روش جمع آوری اطلاعات به این صورت بود که پژوهشگر جهت شروع فعالیت های اجرایی و میدانی پژوهش، جهت تشخیص جامعه آماری مورد نظر به اداره آموزش و پرورش شهرستان گرمسار مراجعه کرد. سپس حجم نمونه براساس فرمول مربوطه محاسبه شد و پرسشنامه توسط پژوهشگر و یک همکار در اختیار اعضای نمونه که به صورت طبقه ای متناسب با حجم انتخاب شده بودند قرار گرفت.

در این پژوهش، تجزیه و تحلیل اطلاعات در دو سطح توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم افزار SPSS صورت گرفته است. از آمارهای توصیفی برای طبقه بندی، تنظیم، محاسبه میانگین، انحراف معیار، انحراف استاندارد، درصدها، فراوانی ها و نمودارهای مربوط به داده ها استفاده شده است و در سطح استنباطی، داده ها از نظر نرمال یا غیر نرمال بودن به وسیله آزمون کالموگروف-اسمیرنوف مورد بررسی قرار گرفته و بر اساس وضعیت داده ها، از آزمون های t مستقل، تحلیل واریانس یکطرفه و ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است.

یافته ها

آزمون فرضیه ها

سوال یک- آیا تحصیلات پدر دانش آموزان در میزان پای بندی دینی آن ها تاثیر دارد؟

جدول ۱. آزمون تحلیل واریانس یکطرفه برای مقایسه دینداری دانش آموزان بر اساس تحصیلات پدر

منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	مجذور میانگین	F	سطح معنی داری
تغییرات بین گروهی	۲۰۹۰/۵۷۵	۳	۶۹۶/۵۸۵	۴/۷۱۱	۰/۰۰۳
تغییرات درون گروهی	۳۶۹۸۲/۱۵۴	۲۵۰	۱۴۷/۹۲۹		
مجموع	۳۹۰۷۲/۷۲۸	۲۵۳			

با توجه به این که سطح معنی داری محاسبه شده (۰/۰۰۷) کوچکتر از ۰/۰۵ و حتی ۰/۰۱ می باشد، با اطمینان ۹۹ درصد می توان گفت بین میزان دینداری دانش آموزانی که پدرانشان تحصیلات مختلفی دارند، تفاوت معنی دار دارد. برای این که مشخص شود بیشترین تفاوت و تفاوت های معنی دار بین کدام گروهها است، از آزمون تعقیبی شفه استفاده شد که نتیجه آن در جدول زیر آمده است. در این جدول میانگین ها از کوچک به بزرگ مرتب شده اند و میانگین گروههایی که تفاوت معنی دار ندارند، در یک مجموعه قرار می گیرد. گروههایی که میانگین آن ها در یک مجموعه نیست، با هم تفاوت معنی دار دارند. همان طور که جدول نشان می دهد: میزان دینداری دانش آموزانی که پدرانشان تحصیلات فوق لیسانس و بالاتر داشته اند بطور معناداری کمتر از دانش آموزانی است که پدرانشان تحصیلات تا دیپلم و لیسانس داشته اند.

جدول ۲. تفکیک میانگین تحصیلات پدر

تحصیلات پدر	میانگینهای قرار گرفته در مجموعه ۱	میانگینهای قرار گرفته در مجموعه ۲
فوق لیسانس و بالاتر	۹۲/۵۵	
فوق دیپلم	۱۰۰/۰۳	۱۰۰/۰۳
تا دیپلم		۱۰۵/۵۸
لیسانس		۱۰۵/۷۹

سوال دو- آیا تحصیلات مادر دانش آموزان در میزان پای بندی دینی آن ها تاثیر دارد؟

جدول ۳. آزمون تحلیل واریانس یکطرفه برای مقایسه دینداری دانش آموزان بر اساس تحصیلات مادر

منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	مجذور میانگین	F	سطح معنی داری
تغییرات بین گروهی	۱۷۶۸/۴۵۷	۳	۵۸۹/۴۸۶	۳/۸۹۴	۰/۰۱۰
تغییرات درون گروهی	۳۸۱۵۲/۹۰۳	۲۵۲	۱۵۱/۴۰۰		
مجموع	۳۹۳۲۱/۳۵۹	۲۵۵			

با توجه به این که سطح معنی داری محاسبه شده (۰/۰۱۰) کوچکتر از ۰/۰۵ و حتی ۰/۰۱ می باشد، با اطمینان ۹۹ درصد می توان گفت بین میزان دینداری دانش آموزانی که مادرانشان تحصیلات مختلفی دارند، تفاوت معنی دار دارد. برای این که مشخص شود بیشترین تفاوت و تفاوت های معنی دار بین کدام گروهها است، از آزمون تعقیبی شفه استفاده شد که نتیجه آن در جدول زیر آمده است. در این جدول میانگین ها از کوچک به بزرگ مرتب شده اند و میانگین گروههایی که تفاوت معنی دار ندارند، در یک مجموعه قرار می گیرد. گروههایی که میانگین آن ها در یک مجموعه نیست، با هم تفاوت معنی دار دارند. همان طور که جدول نشان می دهد: میزان دینداری دانش آموزانی که مادرانشان تحصیلات تا دیپلم داشته اند با میزان دینداری دانش آموزانی که مادرانشان تحصیلات لیسانس داشته اند، تفاوت معنی دار دارد.

جدول شماره ۴. تفکیک میانگین تحصیلات مادر

تحصیلات مادر	میانگینهای قرار گرفته در مجموعه ۱	میانگینهای قرار گرفته در مجموعه ۲
تا دیپلم	۹۵/۲۲	
فوق لیسانس و بالاتر	۱۰۳	۱۰۳
فوق دیپلم	۱۰۴/۳۳	۱۰۴/۳۳
لیسانس		۱۰۵/۴۳

سوال سه- آیا نوع شغل پدر دانش آموزان در میزان پای بندی دینی آن ها تاثیر دارد؟

جدول ۵. آزمون تحلیل واریانس یکطرفه برای مقایسه دینداری دانش آموزان بر اساس نوع شغل پدر

منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	مجدور میانگین	F	سطح معنی داری
تغییرات بین گروهی	۵۰۷/۶۲۹	۲	۲۵۳/۸۱۴	۱/۸۵	۰/۱۶۰
تغییرات درون گروهی	۲۹۰۸۷/۳۰۲	۲۱۲	۱۳۷/۲۰۴		
مجموع	۲۹۵۹۴/۹۳۰	۲۱۴			

با توجه به این که سطح معنی داری محاسبه شده ۰/۱۶۰ و بزرگتر از ۰/۰۵ می باشد، بین میزان دینداری دانش آموزان که سطوح شغلی پدرانشان متفاوت است، تفاوت معنی دار وجود ندارد. بنابراین می توان گفت نوع شغل پدر در میزان دینداری فرزندان تاثیری ندارد.

سوال چهار- آیا نوع شغل مادر دانش آموزان در میزان پای بندی دینی آن ها تاثیر دارد؟

جدول ۶. آزمون t مستقل برای مقایسه دینداری دانش آموزان بر اساس نوع شغل مادر

گروهها	تعداد	میانگین	انحراف معیار	تفاوت میانگینها	T	درجه آزادی	سطح معنی داری
پایین	۱۹۳	۱۰۴/۸۶	۱۲/۰۲	۰/۹۸	۰/۳۸۴	۲۱۵	۰/۷۰۱
متوسط	۲۴	۱۰۳/۸۷	۱۰/۱۸				

سطح معنی داری بدست آمده در این آزمون نیز (۰/۷۰۱) بزرگتر از ۰/۰۵ می باشد. بنابراین بین میزان دینداری دانش آموزانی که مادرانشان مشاغل سطح پایین و متوسط دارند، تفاوت معنی داری وجود ندارد. یعنی نوع شغل مادر در میزان دینداری فرزند تاثیر ندارد.

سوال پنج- آیا میزان درآمد خانواده در میزان پای بندی دینی فرزندان تاثیر دارد؟

جدول ۷. آزمون تحلیل واریانس یکطرفه برای مقایسه دینداری دانش آموزان بر اساس درآمد خانواده

منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	مجذور میانگین	F	سطح معنی داری
تغییرات بین گروهی	۱۶۷۰/۳۴۹	۳	۵۵۶/۷۸۳	۳/۶۶	۰/۰۱۳
تغییرات درون گروهی	۳۸۲۷۳/۷۴۱	۲۵۲	۱۵۱/۸۸		
مجموع	۳۹۹۴۴/۰۹	۲۵۵			

با توجه به سطح معنی داری ۰/۰۱۳ که کوچکتر از ۰/۰۵ است، با اطمینان ۹۵ درصد می توان گفت که بین میزان دینداری فرزندان خانواده های با درآمد مختلف، تفاوت معنادار وجود دارد. آزمون تعقیبی شفه نشان داد که هر چه درآمد خانواده کمتر بوده، میزان دینداری دانش آموزان بالاتر بوده است. و بین میزان دینداری دانش آموزانی که درآمد خانواده شان کمتر از ۲۰۰۰۰۰۰ تومان بوده و دانش آموزانی که درآمد خانواده شان بالاتر از ۱۰۰۰۰۰۰ تومان بوده، تفاوت معنادار وجود دارد.

سوال شش- آیا بین میزان ارتباط با مراکز مذهبی و میزان پای بندی دینی دانش آموزان، رابطه معنادار وجود دارد؟

جدول ۸ بررسی رابطه بین میزان دینداری دانش آموزان و میزان ارتباط با مراکز مذهبی

ضریب همبستگی	سطح معنی داری	تعداد
٪۴۹۹	۰/۰۰۰	۲۶۷

سطح معنی داری ۰/۰۰۰ کوچکتر از ۰/۰۱ بوده بنابراین با اطمینان ۹۹ درصد بین میزان ارتباط با مراکز مذهبی و میزان دینداری دانش آموزان رابطه معنادار وجود دارد و ضریب همبستگی ۰/۴۹۹ نشان می دهد جهت این رابطه مستقیم است. یعنی هر چه میزان ارتباط دانش آموز با مراکز مذهبی بیشتر است، میزان دینداری او نیز بالاتر است.

بحث

با توجه به سوالات مطرح شده در این پژوهش مشخص گردید میان میزان دینداری دانش آموزانی که پدران و مادرانشان تحصیلات مختلفی دارند، تفاوت معنی دار وجود دارد. بدین صورت که کسانی که پدران و مادرانشان تحصیلات بالاتری دارند، میزان دینداری کمتری نسبت به کسانی که والدینشان تحصیلات پایین تری دارند، کسب کرده اند. همچنین این نتیجه حاصل شد که بین میزان دینداری دانش آموزانی که سطوح شغلی پدران و مادرانشان متفاوت است، تفاوت معنی دار وجود ندارد. یعنی نوع شغل پدر و مادر بر میزان دینداری فرزندان تاثیر ندارد و در سوال مربوط به درآمدین نتیجه حاصل شد که بین میزان دینداری فرزندان خانواده های با درآمد مختلف، تفاوت معنا دار وجود دارد، یعنی فرزندان خانواده هایی که درآمد پایین تر دارند، پای بندی دینی قوی تر نسبت به دانش آموزان متعلق به خانواده های با درآمد بالاتر دارند.

آنچه که از خلال یافته های فوق قابل برداشت است این است که هر چقدر در میان جوانان پایگاه اقتصادی - اجتماعی بالا تر باشد از میزان دینداری آنان کاسته می شود، به عبارت دیگر یافته های این پژوهش تاکید می کند که بین متغیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی و دینداری جوانان رابطه معکوس وجود دارد. براساس این نتیجه تئوری اینگلهارت در مورد تاثیر افزایش امنیت سال های رشد بر دین داری پذیرفته می شود. اینگلهارت بر این باور است که مخاطرات شخصی، نیاز به اطمینان دینی را افزایش می دهد و آن کسانی که از حداقل امنیت جانی و اقتصادی در زندگیشان برخوردارند بیشترین نیاز به راهنمایی و اتکایی دارند که هنجارهای فرهنگی رایج و اعتقادات دینی مطلق آن را تأمین می کند. وی «امنیت سال های رشد»^{۱۸} را عامل مهمی در تبیین ارزش های فرد می داند با اینکه این نتایج را نمی توان به طور قطع به همه افراد تعمیم دادولی با توجه به اینکه در اکثر پژوهش های انجام شده در ایران همین نتیجه بدست آمده است بنابراین جای تامل و دقت نظر بیشتری دارد.

سوال دیگر این پژوهش مربوط به تاثیر ارتباط با مراکز مذهبی بر پای بندی دینی جوانان بود. نتایج نشان داد که بین ارتباط با مراکز مذهبی و پای بندی دینی افراد رابطه وجود دارد، یعنی هرچه ارتباط افراد با مراکز مذهبی از قبیل مساجد و هیات های مذهبی و... بیشتر باشد باعث افزایش میزان پای بندی دینی افراد می شود. بر اساس این نتیجه تئوری برگر که معتقد بود مانیا به آن داریم که پیوسته به یادمان آورده شود که چه بکنیم، و باید معانی متبلور در فرهنگ و نهادها همیشه به ما گوشزد گردد و این یادآوری را مناسب برای ما انجام می دهند و اجتماع مذهبی نقش مهمی در تداوم باورپذیری ایفا می کنند، تایید می شود.

یافته های حاصل از این پژوهش، مانند سایر پژوهش های انجام شده در رابطه با این موضوع، از جمله پژوهش سیاوش امیری، هدایت... نیکخواه و دیگران، حکایت از میزان بالای دینداری جوانان در ابعاد مختلف دارد و

18. Formative Security

فرضیه‌هایی که در این پژوهش به اثبات رسید در اکثر پژوهش‌های قبلی نیز به اثبات رسیده است.

لازم به ذکر است انجام این پژوهش با محدودیت‌ها و مشکلاتی روبرو بوده است.

- یکی از محدودیت‌هایی که در اکثر کارهای پژوهشی وجود دارد محدود بودن تحقیق به زمان و مکان می‌باشد، تحقیق حاضر هم محدود به سال جاری و شهرستان گرمسار می‌باشد. بنابراین در تعمیم نتایج آن به سایر مناطق باید احتیاط کرد.

- یکی دیگر از موانع که بیشتر پژوهشگران با آن روبه‌رو هستند دستیابی به منابع، مخصوصاً منابع دست اول در ارتباط با موضوع پژوهش می‌باشد که در این تحقیق هم دستیابی به منابع در زمره محدودیت‌هایی بود که فرآیند انجام پژوهش را با تاخیر و کندی مواجه می‌کرد.

- یکی دیگر از محدودیت‌هایی که پژوهش با آن مواجه بود، حساسیت‌ها بودن موضوع تحقیق و ابزار جمع‌آوری اطلاعات بود که در بعضی موارد حساسیت دانش‌آموزان را برمی‌انگیخت و باعث می‌شد از جواب دادن به سوالات منصرف شوند. در مواردی نیز از ذکر درآمد خانواده ابا داشتند.

- یکی دیگر از مشکلات تحقیق، هماهنگی با مدارس جهت پر کردن پرسشنامه‌ها بود که باید در ساعات خاصی به مدارس مراجعه می‌شد و معمولاً در ساعات استراحت و زنگ تفریح دانش‌آموزان باید این کار انجام می‌شد که دانش‌آموزان به علت خستگی از کلاس درس قبلی خیلی حوصله پر کردن پرسشنامه را نداشتند و در بعضی موارد به زیاد بودن تعداد سوالات پرسشنامه اعتراض می‌کردند که این امر روی روند جمع‌آوری اطلاعات، تاثیر می‌گذاشت.

بر اساس پژوهش انجام شده، امکان ارائه پیشنهاداتی فراهم شد:

از آنجا که تحقیقات نشان می‌دهد دانش و اطلاعاتی که در برخی از نهادها و اماکن مذهبی ارائه می‌شود و روشهای عملکرد این نهادها جذابیت کافی برای نوجوانان و جوانان ندارد، مسلماً تجدید نظر مناسب در موارد مذکور می‌تواند به حل مشکل کمک کند. بهبود بخشیدن به زیبایی و شکوه و نظم و تمیزی و معنویت اماکن مقدسه دینی و عرفانی و مکانهای قبور بزرگان حکمت و ادب و هنر ایرانی و ایجاد ارتباط با شخصیت‌های بزرگ دینی و عرفانی و فیلسوفان و حکما و اساتید و هنرمندان بزرگ ملی در ایجاد نگرش مثبت جوانان به نهادهای دینی و شخصیت‌های بزرگ ملی تاثیر بزرگی خواهد داشت. مسلماً نکته اساسی در تحقق این برنامه‌ها گزینش متولیان و مسئولان فرهیخته و مدبر برای تمام اماکن مقدسه دینی و عرفانی و مراکز حکمت و ادب و هنر ملی است. شیوه‌های سنتی در اداره این اماکن را قطعاً باید با شیوه‌های مدرن همراه کرد و ترکیب پویا و تازه‌ای از سنت و مدرنیته و روش‌های دین و فرهنگ و حکمت و ادب و هنر را به نوجوانان و جوانان ارائه کرد. در غیر این صورت گروه‌های بیشتری از جوانان ما، به سوی جذب‌های کاذب مدرن رو خواهند کرد و دین و عرفان و فرهنگ و حکمت و هنر ملی به تدریج منزوی خواهد شد.

تشویق جوانان به برگزاری خلاقانه و نوآورانه اعیاد مذهبی و جشنهای ملی با مساعدت و هدایت دستگاههای آموزش و پرورش و مراکز آموزش عالی و فرهنگ و ارشاد اسلامی و برگزاری جلسات مذهبی و فرهنگی مستمر هفتگی و ماهانه در کوچه و محله، در منازل شخصی و مساجد و اماکن مذهبی که در راستای بالا بردن معرفت دینی و تأمین تفاهم و تالیف قلوب جوانان باشد کمک مهم دیگری به رشد معنوی و دینی آنان خواهد بود.

منابع

- امیری، سیاوش. (۱۳۸۳). بررسی جامعه شناختی تأثیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی و جنسیت بردینداری جوانان (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه شیراز). پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز.
- اینگلهارت، رونالدو پل ار، أبرامسون. (۱۳۷۸). "امنیت اقتصادی و دگرگونی ارزشی". (شهناز شفیعی زاده خانی، مترجم). نامه پژوهش، سال چهارم، شماره: ۱۵ و ۱۴.
- اینگلهارت، رونالد. (۱۳۷۳). تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی. (مریم وتر، مترجم). تهران: انتشارات کویر.
- توسلی، غلامعباس. (۱۳۸۰). جامعه شناسی دینی. چاپ اول. تهران: انتشارات سخن.
- دلاور، ع. (۱۳۸۳). مبانی نظری و علمی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. چاپ سوم. تهران: انتشارات رشد.
- دواس، دی، ان. (۱۳۷۶). روش پیمایش در تحقیقات اجتماعی. (مریم رفعت جاه و رخساره کاظم، مترجم). تهران: مرکز ترجمه و نشر کتاب.
- راسخی، میکائیل. (۱۳۸۵). بررسی عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، مؤثر بر میزان دینداری جوانان. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده مدیریت و علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال.
- فراستخواه، مقصود. (۱۳۷۷). دین و جامعه. چاپ اول. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- کشاورز، امراشه. (۱۳۷۹). بررسی جامعه شناختی میزان تأثیر پایگاه اقتصادی، اجتماعی دانشجویان بر نگرش های دینی آنها. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم اجتماعی، بخش جامعه شناسی دانشگاه شیراز.
- میر سندسی، سید محمد. (۱۳۸۴). مطالعه میزان و انواع دینداری دانشجویان. رساله دوره دکتری. دانشگاه تربیت مدرس.
- نیکخواه، هدایت الله. (۱۳۸۰). سنجش دینداری جوانان و عوامل مؤثر بر آن (دانش آموزان سال سوم پیش دانشگاهی). پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید بهشتی.
- یازیک، ایوان و آویرن لوئیس. (۱۳۷۱). گسترش ارزش های اسلامی در ایالات متحده. (افضل وثوقی، مترجم) تهران: سازمان مدارک فرهنگ انقلاب اسلامی.

walter ,Tony and Davie G.(1988)."The religiosity of women in the modern west"
British journal of sociology ,vol 49.